

الشمس
الحرمان
الحرمان

پژوهشگاه بین المللی المصطفی ﷺ

سرشناسه:	ساجدی، ابوالفضل، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور:	هرمنوتیک و منطق فهم حدیث / مولفان سید محمود مرتضوی شاهرودی، ابوالفضل ساجدی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری:	۳۶۸ص.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۰۱۲-۸
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۵ (فیبا).
یادداشت:	چاپ سوم: ۱۳۹۶ (فیبا).
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۳۵۱-۳۶۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت:	نمایه.
موضوع:	حدیث -- تاویل
موضوع:	حدیث -- علم الدرایه
شناسه افزوده:	مرتضوی شاهرودی، سید محمود، ۱۳۵۶ -
رده بندی کنگره:	۱۳۹۵ هـ ۲ / س ۱۱۲ / BP
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۱۷۱
شماره کتابشناسی ملی:	۴۱۶۵۴۷۶

هرمنوتیک و منطق فهم حدیث

ابوالفضل ساجدی
سید محمود مرتضوی شاهرودی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

هرمنوتیک و منطق فهم حدیث

مؤلفان: ابوالفضل ساجدی و سید محمود مرتضوی شاهرودی

چاپ سوم: ۱۳۹۶ ش / ۱۴۳۹ اق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۹۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸؛

تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ +۹۸ تلفکس: (داخلی ۱۰۵)/۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵

◀ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶

◀ ایران، قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸. تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۰۲

 <http://buy-pub.miu.ac.ir/>

 <http://pub.miu.ac.ir>

 https://telegram.me/pub_almostafa

 miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
● ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی

● مدیر انتشارات: مرتضی محمدعلی نژاد شانی
● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
● ناظر فنی: محمدباقر شکری

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «**جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية**» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«**مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ**» با قدردانی و سپاس از فاضلین ارجمند جناب آقای دکتر ابوالفضل ساجدی و سید محمود مرتضوی شاهرودی مؤلفان کتاب هرمنوتیک و منطق فهم حدیث و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

﴿ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾

قرآن، به قلم و آنچه از آن تراود سوگند یاد کرده و علم را به ذات خود شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب کاینات را سراسر میدان حضور علم و عالم و معلوم خوانده است. از این رو حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از تکاپوی مجاهدان و عالمانی است که در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند. علم برخاسته از سیرت پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد، کمال انسانی، عظمت روحی و تعالی معنوی بخشیده، اندیشه و خیال او را به پرواز در می‌آورد و هم سعادت جامعه را تأمین کرده، سطح آن را به جامعه‌ای نمونه و پیشرو ارتقا می‌بخشد. کوتاه‌نگری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، امنیت، سعادت و سربلندی مادی و معنوی باشد، اما آن را در مسیری جز حقیقت‌طلبی، علم‌اندوزی و حکمت‌مداری بجوید.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که اعتلای کلمة‌الله و برپایی تمدن جهانی

اسلام را فرا روی بشر نهاده، فروپاشی تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را نوید داده است، و با اندیشه فقهاتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه کرده که امید و نشاط را نه تنها برای شیعیان و مسلمانان، بلکه برای همه آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان به ارمغان آورده است. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله) با عزمی راسخ و تلاشی سترگ، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر رحمته‌الله، بر حرکت فراگیر و بسیج همه توانمندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا، تأکید ورزیده‌اند و پیشرفت این امر مهم را راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت علیهم‌السلام همت می‌گمارد.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را از جمله مأموریت‌ها و رسالت‌های خود می‌داند.

اثر علمی پیش‌روی نیز که به همت مؤلفین محترم جناب آقای دکتر ابوالفضل ساجدی و سید محمود مرتضوی شاهرودی، برای دوره دکتری رشته علوم حدیث تطبیقی به منزله متن کمک‌درسی تهیه و تدوین شده است، در چارچوب همین اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه، مبتنی بر نیازهای بین‌المللی صورت پذیرفته و در اختیار خوانندگان محترم قرار گرفته است.

در پایان ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از همه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر می‌کنیم.

دفتر تدوین متون درسی

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست

پیش‌گفتار.....	۱۹
درآمد.....	۲۳
تبیین موضوع.....	۲۳
ضرورت بررسی مسئله هرمنوتیک و منطق فهم حدیث.....	۲۵
پیشینه تحقیق.....	۲۷
مراحل تحقیق.....	۳۰
پرسش‌های اصلی و فرعی و ساختار مباحث.....	۳۱

بخش اول: آشنایی با دانش هرمنوتیک

۱. معرفی دانش هرمنوتیک.....	۳۵
واژه‌شناسی.....	۳۵
تعریف علم هرمنوتیک.....	۳۷
معرفی کوتاه مکاتب هرمنوتیکی.....	۳۹
هرمنوتیک عینی‌گرا (ابژکتیو) و ذهنی‌گرا (سوبژکتیو).....	۴۱
هرمنوتیک و دانش‌های همگن.....	۴۲
۱. هرمنوتیک و معرفت‌شناسی.....	۴۲
۲. هرمنوتیک و زبان‌شناسی.....	۴۵
۳. هرمنوتیک و پدیدارشناسی.....	۴۸

۲. هرمنوتیک کلاسیک و هرمنوتیک رمانتیک..... ۵۳
- زمینه‌ها و تاریخ پیدایش علم هرمنوتیک..... ۵۳
- فریدریش دانیل ارنست شلایرماخر، بنیان‌گذار هرمنوتیک مدرن..... ۵۸
۱. هرمنوتیک عام..... ۵۸
۲. تکیه بر فردیت مؤلف..... ۵۹
۳. اصالت سوءفهم..... ۶۰
۴. کل‌نگری در فهم متن و دور هرمنوتیک..... ۶۱
۵. تفسیر دستوری و تفسیر روان‌شناختی..... ۶۳
۶. فراتر از مؤلف..... ۶۴
- دیلتای، هرمنوتیک به مثابه روش‌شناسی علوم انسانی..... ۶۵
۱. هرمنوتیک و روش فهم «علوم انسانی»..... ۶۶
۲. تجربه، بیان، فهم..... ۶۸
۳. اصول و شرایط فهم و بازیابی تجربه زندگی..... ۷۰
۴. دور هرمنوتیک در بیان دیلتای..... ۷۱
۵. تاریخ‌مندی از دیدگاه دیلتای و آغاز گذر از معرفت‌شناسی به هستی‌شناسی..... ۷۲
۶. دیلتای و فهم متن..... ۷۴
- نقد..... ۷۴
۱. نقد هرمنوتیک کلاسیک..... ۷۴
۲. شلایرماخر..... ۷۵
۳. دیلتای..... ۷۸
۳. هرمنوتیک فلسفی..... ۸۳
- قرن بیستم و تحول بنیادین در علم هرمنوتیک..... ۸۳
- مارتین هیدگر (۱۸۸۹ - ۱۹۷۶ م)..... ۸۴
- هانس گئورگ گادامر (۱۹۰۰ - ۲۰۰۲ م)..... ۸۸
۱. گادامر و مسئله روش..... ۸۸
۲. ماهیت فهم و چگونگی تحقق آن..... ۸۹
۳. بازی فهم..... ۸۹

۴. نقش کاربرد در فهم..... ۹۰
۵. پیش‌داوری‌ها و پیش‌دانسته‌ها..... ۹۰
۶. تاریخ اثرگذار و سنت ۹۱
۷. رابطه فهم و حقیقت ۹۲
۸. گفت‌وگو با متن ۹۳
۹. امتزاج افق‌ها در تفسیر ۹۳
۱۰. گادامر و تفسیر متن..... ۹۳
۱۱. نقد و بررسی هرمنوتیک فلسفی ۹۴
- الف) پارادوکس معرفت‌شناختی در هرمنوتیک فلسفی ۹۴
- ب) وجود تجربه‌های وجدانی یکسان و رسیدن به مقاصد اثر در زندگی..... ۹۵
- ج) اشکال دور و تسلسل ۹۶
- د) تجرد فهم از زمان..... ۹۷
- چند نقد بر هرمنوتیک هیدگر ۹۷
۱. بی پاسخ ماندن پرسش‌های هرمنوتیک..... ۹۷
۲. عدم ارائه معیاری برای نقد..... ۹۸
۳. عدم اثبات مبانی فلسفی ۹۹
۴. ناتوانی از تحلیل هستی مطلق ۹۹
- چند نقد بر هرمنوتیک گادامر ۱۰۰
۱. دخالت وجدانی روش در فهم ۱۰۰
۲. اغراق آمیز بودن منطق دیالکتیک در فهم متن ۱۰۱
۳. کیفیت دخالت کاربرد در فهم..... ۱۰۲
۴. عدم عمومیت تاریخ اثرگذار..... ۱۰۳
۵. نادیده گرفتن واقع در تعریف گادامر از حقیقت ۱۰۳
۴. منتقدان هرمنوتیک فلسفی ۱۰۷
- یورگن هابرماس..... ۱۰۸
- امیلیو بتی (۱۸۹۰ - ۱۹۶۸م)..... ۱۱۲
- اریک دونالد هرش (متولد ۱۹۲۸م)..... ۱۱۸
۱. تأکید بر قصد مؤلف به عنوان معنای لفظی ثابت برای سخن ۱۱۹

۲. تمایز میان معنا (معنای لفظی) و دلالت (معنا نسبت به)..... ۱۲۰
۳. جداسازی مراحل مختلف تعامل با متن: فهم، تفسیر، داوری و نقد..... ۱۲۱
۴. وحدت فهم و کثرت تفسیر..... ۱۲۲
۵. اعتبار به جای قطعیت..... ۱۲۳
۶. نقدهای هرش بر تاریخی‌نگری در هرمنوتیک..... ۱۲۴

بخش دوم: دشواری‌های هرمنوتیکی فراروی فهم حدیث

۵. هرمنوتیک و کشف معنای مراد از متن..... ۱۳۳
- مسئله روان‌شناسی‌گری و بازسازی شخصیت و ذهنیت مؤلف..... ۱۳۵
- نقد رویکرد روان‌شناسانه در فهم متن..... ۱۳۷
- فهم مشترک نسبت به مفاهیم زبانی..... ۱۴۰
۱. اثبات وحدت «معنای متبادر»..... ۱۴۱
۲. کشف «مراد» صاحب سخن..... ۱۴۵
- مسئله گذر تاریخ و فهم معنای الفاظ حدیث..... ۱۴۶
۱. اثبات وحدت «معنای متبادر» از یک لفظ برای افراد زمان‌های مختلف..... ۱۴۶
۲. کشف «مراد» متکلم با وجود فاصله زمانی مخاطب از صدور کلام..... ۱۴۹
۶. هرمنوتیک و جایگاه معنای متن (مؤلف‌محوری، متن‌محوری، مفسر‌محوری)..... ۱۵۷
- امکان فراتر رفتن از مؤلف..... ۱۵۸
- استقلال متن از مؤلف (مفسر‌محوری - متن‌محوری)..... ۱۶۱
۱. مفسر‌محوری..... ۱۶۲
۲. متن‌محوری..... ۱۶۲
- الف) هرمنوتیک فلسفی و حذف ناگزیر مؤلف..... ۱۶۳
- ب) توجهی رولان بارت بر حذف مؤلف از مقوله فهم متن..... ۱۶۴
- ج) مغالطه قصدی..... ۱۶۷
- د) ممکن نبودن کشف عینی قصد مؤلف..... ۱۷۰
۳. لزوم توجه به قصد مؤلف (مؤلف‌محوری)..... ۱۷۲
- الف) انکارناپذیر بودن خاصیت حکایتگری متن..... ۱۷۲
- ب) دخالت امور قصدی در متن..... ۱۷۳
- ج) دغدغه‌های عقلایی در تعامل با متن..... ۱۷۵

بخش سوم: تلاش‌های هرمنوتیک برای فهم دقیق‌تر حدیث

۷. مراحل فهم زبانی حدیث..... ۱۸۳
- مراحل فهم زبانی متن در هرمنوتیک..... ۱۸۴
- مراحل فهم زبانی حدیث..... ۱۸۶
- شناخت زبان عربی و شیوه محاورات و قواعد آن..... ۱۸۶
- الف) آشنایی با علوم مقدماتی زبانی..... ۱۸۶
- ب) آشنایی با متون قدیمی دینی و ادبی هم‌زمان با صدور حدیث..... ۱۸۸
- ج) آشنایی با ویژگی‌های لسان معصوم علیه السلام..... ۱۸۹
- یکم: اسلوب تعلیمی و اسلوب فتوایی (بیان وظیفی عملی)..... ۱۹۰
- دوم: اسلوب بیان کنایی و مجازی..... ۱۹۲
- سوم: زبان مخاطب اولیه..... ۱۹۳
- چهارم: قرینه‌های لفظی و نقش اساسی آنها..... ۱۹۳
۸. شناخت زمینه‌های غیرزبانی حدیث (۱) قراین مقامی عام..... ۲۰۹
- بدیهیات و براهین عقلی..... ۲۱۱
- شأن و صفات پیامبر صلی الله علیه و آله و امام علیه السلام..... ۲۱۷
- تاریخ مورد اطمینان..... ۲۱۹
- دانش‌های بشری..... ۲۲۳
۱. ایجاد مسئله..... ۲۲۴
۲. سازگاری، تأیید و تعمیق..... ۲۲۴
۳. عدم سازگاری و اصلاح فهم روایی..... ۲۲۷
- مقاصد عمومی شریعت..... ۲۲۹
- مذاق شارع و شم الفقاهه..... ۲۳۱
۹. شناخت زمینه‌های غیرزبانی حدیث (۲) قراین مقامی خاص (بازیابی تاریخی حدیث)..... ۲۳۷
- سبب و شأن صدور حدیث..... ۲۳۸
۱. عدم تخصیص حدیث به سبب آن..... ۲۴۲
۲. شیوه یافتن اسباب حدیث..... ۲۴۳
- محیط علمی و فکری..... ۲۴۵
- محیط فرهنگی، اجتماعی و سیاسی..... ۲۴۸

- شرایط اقتصادی ۲۵۰
- مناسبت حکم و موضوع ۲۵۰
- ویژگی های مخاطبان اولیه ۲۵۱
۱. میزان درک مخاطب اولیه ۲۵۱
۲. ویژگی های دیگر مخاطب اولیه ۲۵۳
۳. نقش محیط تلقی کننده ۲۵۴
- تقیه و اسباب آن ۲۵۵
۱. تقیه به دلیل مدارا با بعضی اصحاب ۲۵۵
۲. ایجاد اختلاف میان شیعیان به جهت حفظ جان آنها ۲۵۶
۳. حراست از جان شخص راوی یا جمعی از شیعیان ۲۵۶
۴. تقیه از پرسشگر مخالف ۲۵۷
۵. تقیه نسبت به غالیان و اباحه‌گرایان ۲۵۷
۶. تقیه به جهت تحریک شیعیان به کسب کمالات ۲۵۸
- روش‌های کشف تقیه در کلام معصوم علیه السلام ۲۵۹
۱. عدول از مقتضای پاسخ به سخن دیگر ۲۵۹
۲. عدم مطابقت کلام امام علیه السلام با اصول اعتقادی یا شرعی ۲۶۰
۳. عدم مطابقت کلام امام علیه السلام با نص سخن پیشین ایشان ۲۶۰
۴. توجه به فضا و شرایط صدور حدیث ۲۶۱
۵. قراین حالی و غیرکلامی موجود در گزارش روایت ۲۶۱
- عدم عمومیت ضرورت بازیابی تاریخی ۲۶۱
۱۰. نقش ناقلان در حفظ معنای حدیث یا ایجاد تغییر در آن ۲۶۷
- عدم توجه راوی به قراین و ظروف خاص خود او ۲۶۸
- گزینش‌ها، دسته‌بندی‌ها و نام‌گذاری‌های ابواب ۲۶۹
- تقطیعات ۲۷۲
۱. تقطیع پرسش ۲۷۲
۲. تقطیع متن ۲۷۳
- نقل به معنا ۲۷۶

۲۷۶	۱. جواز، وقوع و شرایط نقل به معنا.....
۲۸۰	۲. پیامدهای هرمنوتیکی نقل به معنا.....
۲۸۶	۳. کشف نقل به معنا.....
۲۸۸	۴. کیفیت برداشت از روایات نقل به معنا.....
۲۹۰	نقش ویژگی‌های راویان در انتقال کامل حدیث.....
۲۹۵	۱۱. نقش شرایط خواننده متن در فهم حدیث (۱) (شناخت عوامل درونی).....
۲۹۶	اسارت فهم انسان در بند خویشتن.....
۲۹۸	۱. نقش پیش‌دانسته‌ها.....
۳۰۲	۲. نقش انتظارات و پرسش‌ها.....
۳۰۶	۳. نقش تمایلات و نیازها.....
۳۰۶	الف) کیفیت دخالت گرایش‌ها در فهم.....
۳۱۰	ب) نقد دخالت علی و ضروری علایق در فهم متن.....
۳۱۳	ج) راه‌های جلوگیری از دخالت گرایش‌ها در فهم.....
۳۱۳	یکم: از بین بردن موضوع تعلق.....
۳۱۳	دوم: حقیقت‌جویی و اصلاح‌انگیزه و غایت فهم.....
۳۱۴	سوم: رعایت انصاف در فهم.....
۳۱۴	۴. تأثیر صفات افراد در فهم حدیث.....
۳۱۶	ارتباط فهم معانی آیات و روایات با طهارت درون.....
۳۲۱	۱۲. نقش شرایط خواننده متن در فهم حدیث (۲) (شناخت عوامل بیرونی).....
۳۲۳	تأثیر در مقام گردآوری.....
۳۲۳	۱. تأثیر دیدگاه‌ها در ناحیه موضوعات گزاره‌ها و احکام دینی.....
۳۲۶	۲. تأثیر دیدگاه‌ها در ناحیه محمولات گزاره‌ها و احکام دینی.....
۳۳۱	تأثیر در مقام داوری و تفسیر حدیث.....
۳۳۱	۱. بازنگری متون و کسب فهم جدید روشمند.....
۳۳۴	۲. فهم جدید غیرروشمند از متون دینی.....
۳۳۵	۳. تأثیر ناخودآگاه شرایط در فهم جدید.....
۳۳۹	فهرست اسامی.....

۳۴۱	فهرست کلمات
۳۴۵	فهرست آیات
۳۴۷	فهرست روایات
۳۵۱	کتابنامه
۳۵۱	کتاب‌ها
۳۶۶	مقالات
۳۶۷	منابع انگلیسی